

>> Inhoudsopgave

Inleiding	4
Les 1. Introductie filosofie – Hebben alle vragen een antwoord?	10
Les 2. Denken – Kunnen dieren denken?	14
Les 3. Geluk – Wat is het verschil tussen blij zijn en gelukkig zijn?	19
Les 4. Normaal – Wanneer is iets eigenlijk normaal?	22
Les 5. Tijd – Gaat de tijd altijd even snel?	26
Les 6. Stemmen – Hebben kinderen betere ideeën voor de school dan volwassenen?	30
Les 7. Gedachten – Kun je stoppen met denken?	35
Les 8. Kunst – Is alles wat mooi is automatisch kunst?	39
Les 9. Eerlijk – Wanneer is iets eerlijk of oneerlijk?	42
Les 10. Vriendschap – Kun je vrienden zijn met je moeder?	47
Les 11. Geluk – Als je heel veel speelgoed hebt, ben je dan gelukkig?	51
Les 12. Zeker weten – Wat weet je zeker?	55

>> Inleiding

Filosoferen in de klas: wat, waarom, en hoe?

Om te filosoferen met kinderen is het niet nodig zelf filosoof te zijn. Met interesse voor de gedachten van kinderen, een open blik en een goede voorbereiding kun je al heel mooie filosofielessen neerzetten. De lessen in dit boek zijn speciaal geschreven voor leerkrachten in het basisonderwijs die graag willen filosoferen met hun groep, maar geen filosofische achtergrond hebben.

De speerpunten bij het ontwerpen van de lessen waren de **toegankelijkheid voor de leerkracht** en de **variatie in de lessen**. Alle lessen zijn uitgeprobeerd in verschillende groepen en op basis van een evaluatie met leerkrachten en leerlingen waar nodig aangepast. Basisschoolleerkrachten die de lessen hebben uitgeprobeerd, beoordeelden ze als toegankelijk, vernieuwend en goed uitvoerbaar.

Dit boek bevat twaalf lessen van dertig minuten. Elke les begint met een inleiding voor de leerkracht waarin wordt uitgelegd waarom het onderwerp *filosofisch* is en welke vragen er aan de orde kunnen komen. De lesdoelen zijn telkens duidelijk vermeld, evenals de lesopbouw en de voorbereidingen die eventueel nodig zijn. De lessen beginnen en eindigen altijd met een kort kringgesprek, en bestaan verder uit uiteenlopende activiteiten. De activiteiten zijn op een zodanige manier ontworpen dat leerlingen worden gestimuleerd verder na te denken of te praten over de filosofische vragen. Op deze manier zijn leerlingen op verschillende manieren met het filosofische thema van een les bezig, zodat het voor niemand gaat vervelen. Alle lesonderdelen worden telkens stap voor stap beschreven, inclusief de mogelijke wendingen die het gesprek kan nemen. Bij een aantal lessen zijn kopieerbare werkbladen opgenomen.

In twaalf lessen worden **uiteenlopende onderwerpen** behandeld: van *denken* tot *geluk*, en van *wat is eerlijk* tot *vriendschap*. Iedere les sluit goed aan bij de belevingswereld van kinderen. De lessen raken een grote diversiteit van filosofische thema's: ethiek, politieke filosofie, taalfilosofie, filosofie van de geest, deugdethiek, esthetica en wetenschapsfilosofie.

Wat is filosofie?

Filosofie betekent letterlijk *houden van wijsheid*. Het komt van het Oudgriekse woord *Philosophia*: *philo* betekent *houden van*, en *sophia* betekent *wijsheid*. We zoeken naar wijsheid door na te denken over vragen waar geen eenduidig antwoord op bestaat, zoals

- *Kunnen dieren denken?*
- *Wat is het verschil tussen blijdschap en geluk?*
- *Wanneer is iets normaal?*

Door zulke vragen te stellen, te beschouwen en samen te bespreken komt een antwoord misschien iets dichterbij. Door te filosoferen met kinderen krijgen ze vooral inzicht in een onderwerp, begrijpen ze beter waarom een antwoord niet voorhanden ligt, leren ze zich verplaatsen in een ander en hun gedachten nauwkeurig te verwoorden.

De **onderwerpen** die bij filosofie aan de orde komen zijn groot en alledaags, zoals kennis, waarheid, macht, geluk, liefde, vriendschap, eerlijkheid, intelligentie en schoonheid. De vragen bij die onderwerpen draaien altijd expliciet of impliciet om de vragen “wat moeten we doen?” of “wat moeten we geloven?”

De **onderzoeksmethode** van filosofie is anders dan die van andere wetenschappen. Mogelijke antwoorden op filosofische vragen worden niet gevonden door een experiment uit te voeren of door het op te zoeken in de bibliotheek. Bij filosofie worden antwoorden gezocht door kritisch na te denken, door samen mogelijkheden te verkennen, door te luisteren naar anderen en door logisch te redeneren en argumenteren. Niet alle antwoorden zijn zomaar goed, een losse mening is weinig waard. Standpunten moeten worden onderbouwd met redelijke argumenten.

De eerste les van de reeks gaat precies over de vraag: wat is filosofie? Dit is om zowel leerkracht als leerling kennis te laten maken met dit vak, dat net iets anders is dan andere basisschoolvakken. In deze eerste les leren kinderen onderscheid maken tussen filosofische vragen en kennisvragen (*Moeten dieren dezelfde rechten hebben als mensen?* versus *Wie is de koning van Nederland?*).

Is het nog niet helemaal duidelijk wat filosofie precies is? Een leerling uit groep vier kan misschien helpen: ‘Bij filosofie denk je heel hard over dingen na ... over wat iets nou *precies is*.’ En in groep acht verwoordden leerlingen het als volgt: ‘Bij filosofie denken we na over dingen die nog een stapje verder zijn dan alles wat je voor je ziet.’ En: ‘Bij filosofie leer je dat je het antwoord op een vraag bijna nooit zeker weet, en dat niet iedereen denkt zoals jij.’

Waarom filosoferen met kinderen?

In de filosofieles is het belangrijk dat leerlingen argumenten vormen, naar andermans ideeën luisteren en standpunten nuanceren. Er wordt een kritische blik verwacht, en het is dan ook geen toeval dat het **kritisch denken** zich door de filosofielessen sneller ontwikkelt. Ook heeft het filosoferen een positief effect op het **creatief denken** van kinderen, ze krijgen immers volledig de ruimte om *zelf* ideeën te vormen.

Abstract denken, probleemoplossend denken en **logisch redeneren** zijn andere denkvaardigheden die zich in filosofielessen kunnen ontplooiën.

Zijn leerlingen uit de middenbouw niet veel te jong om dit te kunnen? Dit is een vaak gestelde vraag. Natuurlijk zijn leerlingen uit de middenbouw geen volleurde filosofen, net als een beginnend hockeyer niet in het nationaal elftal kan spelen. Kinderen gaan naar school om te leren. Kritisch en creatief kunnen nadenken zijn enorm belangrijke vaardigheden voor het verdere leven. En hoe eerder hun kritisch én creatief denken gestimuleerd worden, hoe vanzelfsprekender het voor hen wordt deze te gebruiken: jong geleerd is oud gedaan. Verschillende onderzoeken hebben aangetoond dat de bovengenoemde denkvaardigheden al op jonge leeftijd ontwikkeld kunnen worden.

Uiteraard profiteren leerlingen ook bij andere vakken van de denkvaardigheden die zij in de filosofieles ontwikkelen. Abstract denken is belangrijk voor rekenen en argumenteren; het verwoorden van je gedachten is belangrijk voor taal en bewustwording van jezelf en de mensen om je heen is belangrijk voor vakken als geschiedenis, aardrijkskunde en levensbeschouwing.

Ook is aangetoond dat filosofie in de klas een positief effect heeft op de **sfeer in de klas en op school**. Openheid, tolerantie en begrip voor elkaar zijn essentieel in de filosofieles. Hierdoor leren kinderen respectvol met elkaar om te gaan en onenigheid op een redelijke manier op te lossen.

Een laatste belangrijke reden om te gaan filosoferen met je groep is dat het kan bijdragen aan **burgerschapsvorming**, sinds 2006 onderdeel van het basisschoolcurriculum. Eén van de kerndoelen van het primair onderwijs is om kinderen voor te bereiden op kritisch democratisch burgerschap. Filosofie is een ideaal vak om hier invulling aan te geven. Het bevordert immers precies de vaardigheden en houding die belangrijk zijn voor burgerschap, zoals kritisch nadenken over jezelf en je omgeving, het aangaan van de dialoog en je kunnen verplaatsen in andermans positie. Ook belangrijke democratische principes worden gewaarborgd en besproken in de filosofielessen. Gelijkheid, erkenning en tolerantie van verschil, diversiteit en vrijheid van meningsuiting komen in de lessen duidelijk naar voren. Kinderen kunnen op deze manier kennis maken met de werking van democratie, omdat ze ervaren *hoe het is* om de principes te volgen, ze leren het niet slechts “uit een boekje”.

Een filosofisch gesprek is een democratische praktijk op zichzelf, waarin verschillen worden geaccepteerd, waarin kinderen gemotiveerd worden om een gefundeerde mening te vormen, en waarin iedereen als gelijke behandeld wordt. Op deze manier heeft het filosoferen in de klas ook een belangrijke maatschappelijke functie.